

Radu POPICA

### JOHANN ÖLHAN SENIOR – UN PICTOR BRAȘOVEAN DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

În ultimii ani, în spiritul valorificării moștenirii multiculturale a spațiului intracarpatic, se poate observa o preocupare constantă pentru recuperarea și punerea în valoare a tezaurului artistic german. Conturat în tradiția unor erudiți cercetători ai artei săsești din secolul trecut, precum Victor Roth sau Julius Bielz, efortul actual se remarcă prin câteva contribuții valoroase, dintre care amintim doar cartea doamnei Doina Udrescu<sup>1</sup>. Cu toate acestea, rămân încă importante lacune în cunoașterea acestui capitol de artă transilvăneană.

Pictura germană ocupă un loc important în peisajul complex și divers al artei transilvănene. Larga autonomie teritorială și prosperitatea orașelor întemeiate de sași în Transilvania au constituit premise favorabile pentru dezvoltarea unui fertil mediu artistic. Patriciatul săsesc a îndeplinit, prin ctitoriile și comenzile sale, un veritabil rol de mecena. Picturii murale, apărută încă din secolul al XIII-lea în legătură cu necesitățile de cult, i s-a adăugat, din secolul al XVI-lea, pictura de șevalet, cu destinație preponderent laică.

Pictura germană din Transilvania, în perioada secolelor XVII-XVIII, este ilustrată preponderent de artiști rămași anonimi. Excepția e reprezentată de câțiva artiști din epocă (Jeremias Stranovius, Stephan Adolph Valepagi, Franz Anton Bergmann, Anselm Wagner, Johann Martin Stock), al căror renume a supraviețuit până în ziua de azi. Din prima jumătate a secolului al XVIII-lea nu cunoaștem numele niciunui pictor activ în Transilvania.<sup>2</sup> În aceste circumstanțe, un studiu care să semnalizeze activitatea unui pictor brașovean din secolul al XVIII-lea, cvasinecunoscut, nu poate fi decât util, contribuind la conturarea unei imagini mai riguroase asupra evoluțiilor artistice din spațiul transilvănean.

Situația enunțată anterior cu privire la ansamblul picturii germane din Transilvania, în această perioadă, este valabilă și pentru cazul particular al Brașovului. Dacă pentru secolul al XVI-lea avem numeroase mărturii despre activitatea unor pictori locali, cum sunt Dominicus și Gregorius<sup>3</sup>, din secolele următoare nu s-au păstrat mărturii despre pictori activi la Brașov. Abia de la începutul secolului al XIX-lea apar din nou informații despre artiștii brașoveni. În aceste condiții, marea majoritate a portretelor patricienilor sași, gen amplu reprezentat în patrimoniul Muzeului de Artă Brașov, sunt atribuite unor anonimi.

Pentru patriciatul săsesc din Brașov, categorie socială ce a deținut o poziție dominantă în plan politic și economic pe tot parcursul Evului Mediu, au lucrat artiști aflați doar în trecere prin oraș, atrași aici de mulțimea comenzilor, transilvăneni<sup>4</sup>, sau, probabil, așa cum se obișnuia la Sibiu,

<sup>1</sup> Doina Udrescu, *Artă germană din Transilvania în colecțiile Muzeului Brukenthal din Sibiu (1800-1950)*, vol. I: Pictură, sculptură, Sibiu, 2003.

<sup>2</sup> Vezi Doina Udrescu, *op. cit.*, p. 43-46; Viorica Guy Marica, *Artă germană din Transilvania*, în „Steaua”, Cluj-Napoca, anul XLV, nr. 6, 1994, p. 43; Victor Roth, *Die Deutsche Kunst in Siebenbürgen*, Sibiu, 1934, p. 53.

<sup>3</sup> Gernot Nussbächer, *Contribuții cu privire la tabloul judeului Brașovului Lucas Hirscher*, în „Muzeul Regional Brașov – Culegere de studii și cercetări”, Brașov, 1967, vol. I, p. 247-255.

<sup>4</sup> În colecția Muzeului de Artă Brașov se găsește portretul lui Samuel Joseph Seuler von Seulen (inv. 242) pictat de Johann Martin Stock în anul 1799 și portretul Annei Maria Closius (inv. 3538), datat 1758, și atribuit lui Franz Anton Bergmann. Același pictor a realizat portretul lui Martin Gottlieb Seuler von Seulen, cunoscut doar prin intermediul unei reproduceri realizate de Wilhelm Kammer într-un album de schițe din anul 1864 (inv. 3504).

portretele erau comandate unor pictori vienezi<sup>5</sup>. Trebuie să fi existat însă și numeroși pictori locali, ale căror servicii erau mult mai accesibile decât cele ale confrăților de prin alte părți.

Colecția de pictură transilvăneană a Muzeului de Artă Brașov cuprinde două portrete atribuite unui anume Johann Ölhan, reprezentându-i pe frații Joseph Gottlieb Seuler von Seulen<sup>6</sup> (fig. 1) și Johann Traugott Seuler von Seulen<sup>7</sup> (fig. 2). În literatura de specialitate mențiunile cu privire la acest artist sunt aproape inexistente. În exhaustiva listă a portretelor sașilor transilvăneni întocmită de Julius Bielz<sup>8</sup>, Johann Ölhan figurează cu două lucrări<sup>9</sup>. Reputatul istoric de artă fixează activitatea sa între anii 1744 și 1783. Cele două portrete menționate mai sus sunt amintite și într-un studiu<sup>10</sup> din 1968, fără a se preciza însă autorul. După știința noastră, acestea sunt singurele referințe cu privire la Johann Ölhan și creația sa. În lumina acestui fapt, putem concluziona că activitatea sa este ignorată, aproape cu desăvârșire, de către istoria artei transilvănene. În cursul cercetărilor întreprinse în depozitele Muzeului de Artă Brașov am identificat un alt portret, înfățișând pe Joseph von Drauth<sup>11</sup> (fig. 3), care poate fi atribuit aceluiași pictor pe baza inscripției de pe verso *Johan Otran (?) pinxit*. Evident, avem de-a face cu o transcriere greșită a numelui. Asupra problemei paternității acestui portret, ca de altfel și a celor amintite înainte, vom reveni ulterior.

În mod firesc, se pune întrebarea: Johann Ölhan era un pictor-călător, prezent pentru scurt timp la Brașov, sau un localnic? Răspunsul este oferit de un document din anul 1864<sup>12</sup>, în care, în împrejurări pe care le vom preciza la momentul potrivit, este menționat *Iohann Ohlhan, cetățean jurat și pictor din Brașov*. Formularea nu lasă loc de echivoc. Nu numai că rezultă categoric apartenența artistului la comunitatea locală, dar pictorul este chiar unul dintre membrii de vază ai acesteia.

Colecțiile de documente, păstrate la Arhivele Statului din Brașov și publicate de-a lungul timpului, oferă și alte indicii care permit creionarea, în linii mari, a personalității și activității lui Johann Ölhan<sup>13</sup>.

Pentru prima dată este amintit într-un document din 1734<sup>14</sup>, în legătură cu cererea de reducere a impozitului adresată Magistratului Orașului de *Johann Oelhahn – pictor*. În favoarea sa, solicitantul arată că „*n-are locuință, e tânăr și mai mult exercitează decât câștigă cu pictura*“. O lună mai târziu, Magistratul, prin notarul Andreas Tartler, aprobă cererea.

Nu există dovezi care să ateste că profesia de pictor reprezenta o tradiție în familia Ölhan. Pe la 1705 un *Oehlhunn* era asociatul unei țesătorii de cânepă<sup>15</sup>, iar în 1730 un anume *Michael Oelhan* este implicat într-un litigiu comercial ca urmare a intermedierei vânzării unor cantități de găitan și indigo<sup>16</sup>.

<sup>5</sup> Doina Udrescu, *op. cit.*, p. 44.

<sup>6</sup> Joseph Gottlieb Seuler von Seulen (1727-1746), fiul lui Lucas Seuler von Seulen (doctor în medicină și jude al Brașovului), a decedat la o vârstă timpurie, în timpul studiilor juridice efectuate la Jena.

<sup>7</sup> Johann Traugott Seuler von Seulen (1697-1757), fratele mai vârstnic al lui Joseph Gottlieb, a deținut importante demnități pe plan local: orator al comunității centumvirale, senator, villic, jude.

<sup>8</sup> *Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen (Porträtkatalog)*, în „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde“, Neue Folge, vol. XLIX, Sibiu, 1936.

<sup>9</sup> Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen (p. 70/nr. 794) și un alt portret, rămas neidentificat (p. 70/nr. 795). Portretul lui Johann Traugott Seuler von Seulen este atribuit unui anonim (p. 70/poz. nr. 792).

<sup>10</sup> Dinu Vasiliu, *Portretul în plastica brașoveană*, în „Cumidava“, Brașov, 1968, vol. II, p. 361.

<sup>11</sup> Joseph von Drauth (1709-1762), senator și inspector alodial.

<sup>12</sup> Arhiva Magistratului Orașului Brașov – Inventarul actelor neînregistrate (*Arhiva*), București, 1959, vol. I, p. 4.

<sup>13</sup> În continuare vom utiliza această formă a numelui său, pe care o considerăm mai actuală, deși în documente apar diverse transcrieri.

<sup>14</sup> *Arhiva*, p. 127.

<sup>15</sup> *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt (Quellen)*, Brașov, VII, 1918, p. 323.

<sup>16</sup> *Arhiva*, p. 105.

În 1740-1741, cu prilejul renovării turnului bisericii Sfântul Bartolomeu, Ölhán pictează emblemele care, probabil, decorau cadranul ceasului.<sup>17</sup> O ştire din 3 noiembrie 1744<sup>18</sup> arată că pictorul, aflat la Râşnov, a fost silit să părăsească în grabă oraşul datorită unui incendiu devastator izbucnit în toiu nopţii.

La 1754, venirea pe lume în Prejmer a unor siamezi, decedaţi la naştere, stârneşte mare vâlvă în Ţara Bârsei. Cu această ocazie, Johann Ölhán primeşte din partea Magistratului o însărcinare neobişnuită. Pictorul, trimis la Prejmer, a adus la Braşov *monstrul*, spre a fi admirat de membrii sfatului. Ulterior, siamezii, expuşi într-un vas cu rachiu de către chirurgul oraşului, Michael Czak, au devenit o adevărată atracţie pentru întregul oraş.<sup>19</sup>

În 1 decembrie 1764 Johann Ölhán nu mai era în viaţă, deoarece văduva sa, Margaretha Foncking, închiriază şi ipotechează casa sa, situată în Prundul Rozelor (azi Piaţa George Enescu), lui Ladisláu Béldi de Uzen, pe timp de 10 ani, în schimbul sumei de 1000 florini ungureşti. Pictorul lasă în urma sa o situaţie financiară dificilă, fiindcă, se precizează, „*casa este grevată de datorii*”<sup>20</sup>. Din motive necunoscute, contractul este anulat, 4 ani mai târziu *casa Ohlhann* fiind cumpărată de cojocarul Martin Klausenberg<sup>21</sup>.

În 1772, *domnul pictor Johann Oelhan* pictează altarul şi tavanul amvonului bisericii din Codlea.<sup>22</sup> Întrucât la această dată Johann Ölhán era fără îndoială decedat, nu poate fi vorba decât de unul dintre fiii săi, care îi purta numele şi care îmbrăţişase şi meseria părintelui său. În sprijinul acestei concluzii este şi împrejurarea în care documentul din 1764 pomeneşte pe *moştenitorii* Margarethei Foncking. Johann Ölhán junior este menţionat din nou în 1783, când pictează, tot pentru biserica din Codlea, noua orgă.<sup>23</sup>

Puţinele ştiri despre Johann Ölhán senior ce au ajuns până la noi reconstituie imaginea ambivalentă a unui artist care, pe de o parte, reuşeşte să câştige aprecierea concetăţilor săi, dobândind un statut social care-l face egalul potentăţilor braşoveni, şi ne îndreptăţeşte să vedem în el un artist aproape modern; pe de altă parte, este vizibilă în evoluţia sa persistenţa unor tradiţii medievale. Unele dintre comenzile pe care le execută sunt mai aproape de meşteşug decât de artă, afirmaţie valabilă şi în privinţa fiului său, care, într-o bună tradiţie medievală, deprinde secretele meseriei în familie.

Activ de la 1734 sau mai devreme, până spre anul 1764<sup>24</sup>, din opera lui Johann Ölhán senior ne-au rămas doar câteva lucrări pe baza cărora putem să formulăm o judecată cu privire la creaţia sa. Mai mult, așa cum am putut constata, în secolul al XVIII-lea, în Ţara Bârsei, activează doi pictori cu acelaşi nume, tată şi fiu. Din acest motiv trebuie clarificată, mai întâi, problema paternităţii portretelor menţionate anterior.

Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen este executat cel târziu în 1746, an în care acesta încetează din viaţă. Julius Bielz plasează execuţia sa pe la 1744. La o dată apropiată trebuie să fi fost pictat şi portretul fratelui său, Johann Traugott. Ținând cont de faptul că Johann Ölhán junior este amintit prima dată abia în 1772, putem concluziona că în 1746 era prea tânăr pentru a practica

<sup>17</sup> *Quellen*, Braşov, VIII, fasc. 2, 2002, p. 212.

<sup>18</sup> *Ibidem*, Braşov, IV, 1903, p. 148.

<sup>19</sup> *Ibidem*, p. 71.

<sup>20</sup> *Arhiva*, p. 4.

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 31.

<sup>22</sup> *Quellen*, IV, p. 318.

<sup>23</sup> *Ibidem*, p. 94 şi 322.

<sup>24</sup> Delimitarea de către Julius Bielz a perioadei de activitate a lui Johann Ölhán senior între anii 1744 şi 1783 se dovedeşte eronată. Explicabil. În 1936 reputatul cercetător al artei transilvănene nu avea cum să cunoască documentul din 1764 (ce indică clar că la acea dată pictorul încetase din viaţă), pentru că acesta a fost publicat abia în anul 1959.

pictura pe cont propriu. Portretele fraților Seuler nu puteau ieși decât de sub penelul lui Johann Ölhan senior, artist aflat în acel moment în plină afirmare. Tot de atunci datează și un alt portret, amintit de Julius Bielz în 1936<sup>25</sup>, pe care, până în prezent, nu am reușit să-l identificăm. Fără a avea indicii la fel de categorice, înclinăm să credem că și portretul lui Joseph von Drauth<sup>26</sup> aparține aceluiași artist. Cu excepția acestui din urmă portret<sup>27</sup>, lucrările au făcut parte din colecția Muzeului Săsesc Țara Bârsei<sup>28</sup>.

O scurtă privire asupra portretelor pictate de Johann Ölhan senior este de natură să indice gradul în care stăpâna arta portretisticii, o adevărată piatră de încercare pentru orice pictor din epocă<sup>29</sup>, și raportul în care se afla cu modelele stilistice ale veacului.

Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen surprinde un tânăr aristocrat îmbrăcat după moda franceză. Piesa principală a costumului este un justaucorps, cu mâneci largi și scurte, răsfrânte în aripi prelungite până la încheietura brațului, de sub care apar manșetele de dantelă ale cămășii. Vesta, prinsă în talie în câțiva nasturi, este descheiată, lăsând să se vadă cămașa. În jurul gâtului poartă un jabou de dantelă. Cu brațul drept se sprijină de un volum gros, așezat pe masa alăturată. O mantie roșie se înfășoară în jurul mijlocului. Peruca scurtă, pudrată, ascunde podoaba capilară. Silueta se profilează pe un fond neutru. Trupul firav, degetele lungi și subțiri, trăsăturile adolescentine, trădează vârsta modelului.

Starea de conservare mediocră<sup>30</sup> în care se găsește portretul lui Johann Traugott Seuler von Seulen nu permite formularea unor aprecieri pertinente privind calitățile sale inițiale. Portretul înfățișează un bărbat matur, pozând în picioare, care, de sub sprâncenele groase, ne examinează ironic. Costumul sobru, privirea ironică conturează o personalitate severă, obișnuită să comande.

De o factură oarecum diferită este portretul lui Joseph von Drauth. Personalitatea comanditarului, cerințele sale, de care pictorul trebuie să țină cont, sunt în măsură să modifice radical modalitatea în care imaginea se structurează.<sup>31</sup> Portret-efigie convențional, portretul lui Joseph von Drauth accentuează într-o mai mare măsură elementele cu valoare simbolică care îi definesc statutul social. Personajul a dorit să fie reprezentat într-un cadru care trimite la preocupările sale cotidiene. Bărbatul între două vârste, purtând un costum oficial, ne privește de lângă masa sa de lucru, pe care se înșiruie ustensile ce sugerează îndatoririle sale oficiale (fig. 4). În mâna stângă ține un ceas de buzunar, iar cu cealaltă se sprijină într-un baston. În fundal, cutele vălurite ale unei draperii dezvăluie

<sup>25</sup> *Porträtkatalog*, p. 70/nr. 795.

<sup>26</sup> Julius Bielz datează execuția acestui tablou în jurul anului 1750.

<sup>27</sup> Lucrarea a aparținut Arhivelor Statului, fiind transferată în patrimoniul Muzeului de Artă Brașov prin procesul-verbal nr. 649/20.09.1978. Expusă în secolul al XIX-lea, probabil, în Casa Sfatului, este reprodușă în albumul lui Wilhelm Kammer din 1864. La 1903 figurează în „Verzeichniss uber die in Archiv das Stadt Brasso vorhandener Museum-Stücke“, Brașov, fila 3/nr. 25. Anterior acestui an, a fost restaurată de Friedrich Miess.

<sup>28</sup> Portretele lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen și Johann Traugott Seuler von Seulen aparțineau în 1903 Arhivelor Orașului (figurează în „Verzeichniss uber die in Archiv das Stadt Brasso vorhandener Museum-Stücke“, Brașov, fila 1/nr. 9 și fila 2/nr. 16). La o dată necunoscută, înainte de 1936, au trecut la Muzeul Săsesc Țara Bârsei.

<sup>29</sup> Pictorul german Joachim von Sandrart afirma: „Studierea profundă a omului și redarea corectă a volumelor, proporțiilor, particularităților, obiceiurilor, grației și afectelor le socotim în meseria noastră cel mai nobil lucru ce ne poate oferi Pictura ...“, apud Adriani Gött, *Pictura germană în secolul al XVII-lea*, București, 1982, p. 102.

<sup>30</sup> Ca urmare a unor restaurări stângace, efectuate de-a lungul timpului, lucrarea a fost grav deteriorată. Pânza prezintă deformări convexe și sfâșieri. Stratul pictural este afectat de multiple desprinderi punctuale, a devenit opac pe 60-70% din suprafața pânzei, iar în anumite porțiuni a fost atacat de o substanță chimică necunoscută.

<sup>31</sup> O situație asemănătoare este analizată de Andrei Cornea în „*Primitivii*“ *picturii românești moderne*, București, 1980. Autorul constată numeroase cazuri în care artiștii cu o temeinică instrucție academică realizau portrete într-o manieră „primitivă“. Explicația rezidă în comanda socială, în gustul și prejudecățile publicului, care determinau artistul să lucreze într-o manieră ce alțoaia pe tipologia picturii de șevalet occidentale elemente specifice portretului votiv de factură neobizantină.

o fereastră prin care se zărește Casa Sfatului. Blazonul familiei Drauth subliniază simbolistica bogată în semnificații.

Analiza portretelor realizate de Johann Ölhan senior ne relevă un portretist talentat, capabil de realizări plastice care se ridică peste nivelul mediu al artei transilvănene din acea epocă, tributară în mare măsură provincialismului. Structura compozițională echilibrată, surprinderea exactă a fizionomiei și a detaliilor vestimentației, încercările de caracterizare psihologică conturează un artist stăpân pe tehnica picturii, cu studii academice într-unul din centrele artistice de prestigiu din lumea germană, posibil la Viena, preferată de artiștii transilvăneni. Specializat în portrete ale patriciatului brașovean, artistul își arată limitele atunci când introduce în portret fundalul peisagistic. Aplatizarea volumelor, desenul schematic, coloritul convențional trădează lipsa exercițiului în peisagistică.

Portretistica lui Ölhan continuă o tendință prezentă în spațiul german încă din secolul al XVII-lea. Conturată în opoziție cu austera portretistică protestantă, această orientare privilegiază atributele statutului social, fastul vestimentar, eleganța, în defavoarea surprinderii nemijlocite a realității. Specific mediilor aristocratice, acest tip de portret are ca model ideal portretele de curte franceze (portraits d'apparat).<sup>32</sup> Nu întâmplător toate personajele portretizate de pictorul brașovean provin din familii patriciene înnobilate.<sup>33</sup>

Dincolo de valoarea lor istorico-documentară, puținele lucrări păstrate din opera lui Johann Ölhan senior constituie o mărturie semnificativă asupra picturii germane din Transilvania secolului al XVIII-lea. Personalitatea sa artistică, pe care o considerăm reprezentativă pentru mediul artistic din orașele săsești, acoperă, chiar dacă numai parțial, o lacună din istoria artei transilvănene.



Fig. 1 Johann Ölhan. Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen. Ulei pe pânză. 82 x 65. Muzeul de Artă Brașov (inv. 240).

<sup>32</sup> Adriani Gött, *op. cit.*, p. 102-103 și 106-107.

<sup>33</sup> În anul 1670, principele Transilvaniei Michael Apafi a conferit titlul ereditar de noblete lui Simon Drauth cel Bătrân și fiului său, Simon Drauth cel Tânăr. Lucas Seuler a obținut titlul nobiliar în anul 1716, de la împăratul Carol al IV-lea. Cf. Josef von Sebestyen, *Die Wappendenkmäler des Burzenländer Sächsischen Museums*, partea a II-a, în „Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums“, Brașov, III, nr. 3-4, 1938, p. 164 și *Die Wappendenkmäler des Burzenländer Sächsischen Museums*, partea a III-a, în „Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums“, Brașov, IV, nr. 1-4, 1940, p. 25 și 31.

Fig. 2 Johann Ölhan. Portretul lui Johann Traugott Seuler von Seulen (detaliu).  
Ulei pe pânză. 84 x 70. Muzeul de Artă Braşov (inv. 234).



Fig. 3 Johann Ölhan. Portretul lui Joseph von Drauth.  
Ulei pe pânză. 88 x 72, 5. Muzeul de Artă Braşov (inv. 2514).

Fig. 4 Johann Ölhan. Portretul lui Joseph von Drauth (detaliu).

